

DEL 2

Den skriftlige dimension i samfundsfag – spændetroje eller fagets kronjuvel?

PER HENRIKSEN OG BENT FISCHER-NIELSEN

Abstract

Denne artikels hovedsigte er at kommentere på indholdet af Undersøgelse af Samfundsfagslærere på Ungdomsuddannelserne 2024, hvad angår den skriftlige dimension, hvor en række kritiske svar anfører en række udfordringer ved den skriftlige dimension, herunder den skriftlige prøve til studentereksamen og arbejdet med de skriftlige opgaver i undervisningen. Først belyses, hvordan gymnasireformen i 2005 betyder markante ændringer i de skriftlige opgaver. I den forbindelse diskuteres også kort forholdet mellem den mundtlige og den skriftlige prøve. Baggrunden for disse ændringer, som også bliver rammesættende for den nuværende opgave, hvad angår opgavetyper (genrer) og struktur, belyses i næste afsnit. Dernæst ses der på, hvilke ændringer der sker med den skriftlige opgave i forbindelse med justeringen af reformen i 2017. Afslutningsvis kommenteres de kritiske kommentarer fra spørgeskemaundersøgelsen, hvor det pointeres, at den skriftlige prøve i samfundsfag opfylder en række af de krav, som en afsluttende eksamensopgave må indeholde.

Gymnasireformen 2005

Samfundsfag har siden fagets oprettelse i gymnasiet i 1967 altid haft en skriftlig prøve til studentereksamen i 3.g. I grengymnasiet var der endda to dage med skriftlige prøver i samfundsfag. Der har derfor udviklet sig en lang tradition for de skriftlige opgaver ud fra drøftelser blandt fagkonsulent, opgavekommis-

sion, censorer og lærere. Fagkonsulent og opgavekommission har udarbejdet bedømmelsesvejledninger til de skriftlige prøver og generelle kvalitetskriterier for de forskellige opgavetyper. Strukturen i et samlet opgavesæt byggede på den bloom-ske taksonomi med spørgeordene redegørelse, sammenligning, undersøgelse og diskussion, der gjorde det muligt at arbejde med samfundsfaglige problemstillinger på forskellige niveauer. Der har været en høj grad af konsensus om de grundlæggende opgavetyper undersøgelse, sammenligning og diskussion, som fremadrettet har givet et solidt fundament for justeringer i de skriftlige eksamensopgaver.

Ved gymnasireformen i 2005 blev de eksisterende rammer for de skriftlige opgaver i samfundsfag fastlagt. Baggrunden for indholdet i reformen var især Udviklingsprogrammet for fremtidens ungdomsuddannelser, som blev vedtaget af et enigt Folketing i 1999. I Udviklingsprogrammet blev der i stx efterlyst a) nye prøveformer (skriftlige og mundtlige), b) fokus på det digitale og c) øget samspil mellem fagene. Et større forsøgsarbejde på skolerne blev iværksat, herunder også decentrale skolebaserede forsøg med nye skriftlige opgavetyper i samfundsfag. De sidste fandt dog kun sted i meget begrænset omfang.

Gymnasireformen blev vedtaget i 2005. En række bekendtgørelser fulgte i kølvandet på loven, herunder hovedbekendtgørelsen med læreplaner i de enkelte fag. Rammerne for indholdet i de enkelte læreplaner blev fastsat centralt. Mest skelsættende i forhold til tidligere læreplaner var adskillelsen af faglige mål og kernestof. Desuden kom et afsnit om evaluering, herunder prøveformer og bedømmelseskriterier ind i læreplanen. I de enkelte fag blev der nedsat arbejdsgrupper til udfyldelse af rammerne, bl.a. for at se på prøverne i samfundsfag (den mundtlige og den skriftlige) i forhold til nyskabelserne i reformen: almen studieforberedelse og studieretningsprojektet. Et centralt princip i reformen var, at grundlaget for prøverne gik fra pensumstyring til målstyring. Dette skal bl.a. ses i sammenhæng med, at karakterskalaen også blev reformeret, hvor bedømmelsen af en præstation ifølge 7-trinsskalaen sker på baggrund af graden af (mangler ved) målopfyldelsen.

For samfundsfag på A-niveau var nogle af nyskabelserne i læreplanen: en præcisering af metodekrav, krav om samarbejde med andre fag især i studieretningen, det løsningsorienterede samt krav om brug af it. Kravet om samarbejde med andre fag

konkretiseres ved, at matematiske værktøjer (lineær regression og chi2test, som i 2017 erstattes af statistisk usikkerhed) specifikt kommer til at optræde i læreplanen. At der kom et krav om brug af matematiske værktøjer, var en konsekvens af det politiske krav om samarbejde mellem fagene, i dette tilfælde mellem samfundsfag og matematik.

Omkring selve prøveformerne var den overordnede ide, at den skriftlige prøve skulle teste eksaminandernes evne til at anvende kernestof på et ukendt materiale (bilagene) til at besvare en givet opgaveformulering og dermed honorere de faglige mål. Den skriftlige prøve bliver således mere snæver end årskaracteren i skriftlig samfundsfag ved, at der i grundlaget for årskaracteren kan indgå andre opgavetyper (læserbreve, opslag på sociale medier, projektopgaver).

Den synopsisbaserede mundtlige prøve skulle teste evnen til selv at opstille en samfundsfaglig problemformulering med underspørgsmål og besvare disse på de taksonomiske niveauer ved hjælp af udleverede bilag og fundet materiale i forberedelsestiden. Samtidig var tanken, at i arbejdet på klassen med synopsis som forberedelse til den mundtlige prøve ville eleverne samtidig opnå kompetencer, som også kunne anvendes i AT og SRP. Nyskabelsen i begge prøver var gruppeforberedelse. Ved den skriftlige prøve blev der mulighed for gruppeforberedelse i den første time af eksamenstiden. Bl.a. i Norge var der gode erfaringer med gruppearbejde til at diskutere og afkode opgaveformuleringerne.

Til at igangsætte en debat om den konkrete udformning af de skriftlige opgaver blev der nedsat en reformopgavekommission til at udarbejde eksempler på skriftlige eksamenssæt. To forskellige modeller kom i spil:

Et opgavesæt fra maj 2006 med fire forskellige opgaver, hvor eleven skulle vælge kun en opgave til besvarelse. Opgave A. MEDIER OG POLITIK. Opgave B. DANSK POLITIK. Opgave C. ROADPRICING I KØBENHAVN? Opgave D. LIGHED OG ULIGHED I DANMARK.

Hver opgave bestod så af en del (Opgave 1) med tre småopgaver (1a, 1b og 1c) og en del med to opgaver (2. og 3.) med de velkendte spørgeord: Undersøg, sammenlign, og diskutér. Hertil kom så nyskabelsen: Notatet. Et eksempel fra det vejledende opgavesæt: 3. Du er politisk rådgiver for Helle Thorning-Schmidt. Skriv et notat, der indeholder en begrundet stra-

tegi for en socialdemokratisk sejr ved det næste folketingsvalg. Du skal tage udgangspunkt i den aktuelle situation for Socialdemokraterne. Bemærk: Intet bilag til notatet og ingen faglige opbindinger i opgave 3.

For reformkommissionen var det et ret tidskrævende arbejde at udforme så mange opgaver – især med tre småopgaver ved hver delopgave. I marts 2007 blev udsendt et nyt vejledende opgavesæt med en fællesdel og tre valgfrie delopgaver.

Fagkonsulenten og medlemmerne af reformkommissionen holdt møder i regionerne omkring de to vejledende opgavesæt. Der kom aldrig den helt livlige diskussion på møderne. Lærerne var travlt optaget af alt det andet nye i gymnasireformen, herunder almen studieforbereelse. På baggrund af de få kommentarer og tilbagemeldinger fra bestyrelsen i FALS blev opgavesættet fra marts 2007 med en fællesdel og tre delopgaver udvalgt som det foretrukne. Hermed blev rammerne for det nuværende opgavesæt til studentereksamen delvist fastlagt, hvad angår struktur og opgavetyper.

Resultatet af arbejdet med at udforme nye opgavetyper blev et samlet opgavesæt bestående af en obligatorisk fællesdel med tre småopgaver og tre valgfrie delopgaver. Nyskabelsen var den obligatoriske fællesdel med de tre småopgaver, hvor grundlæggende samfundsfaglige kompetencer skulle testes. Følgende kompetencer blev set som helt centrale: argumentere på et bestemt grundlag; angiv og dokumentér (hvad kan der udledes); opstil en model, og opstil hypoteser. I delopgaverne blev opgavetyperne: Sammenlign, undersøg, og diskutér bevaret. Hertil kom så notatet som ny opgavetype. Den grundlæggende ide med notatet var at gøre opgaven mere virkelighedsnær og løsningsorienteret (bundet afsender- og modtagerrolle).

Det nye opgavesæt skulle stå sin prøve ved studentereksamen i 2008. Den skriftlige prøve i samfundsfag ved studentereksamen 2008 blev afviklet uden de store problemer. I censorernes besvarelse af spørgeskemaet vedrørende eksamenssættet og på censormødet blev der imidlertid tilkendegivet nogen usikkerhed omkring bedømmelsen af opgaverne. Usikkerheden blev ikke mindre af, at man fra højere sted i Undervisningsministeriet ikke ønskede, at der af opgavekommissionen blev udarbejdet bedømmelsesvejledninger, da sådanne vil sætte 'skøn under regel'. Det førte til, at fagkonsulent og opgavekommission i 2008 udarbejdede en "Præcisering af nye spørgeord i fællesdelen", og

at bedømmelsesvejledningerne vendte tilbage i 2010.

I forbindelse med de nye skriftlige opgaver i samfundsfag nedsatte ministeriet en følgegruppe til at evaluere opgaverne. Overordnet set roste følgegruppen opgavesættet og især notatet ved, at besvarelsen skulle have en præcis afsender og adressat og dermed mindede om noget fra den virkelige verden.

I 2005 nedsætter regeringen Anders Fogh Rasmussen et globaliseringsråd, som skulle kortlægge Danmarks placering i den globale økonomi og komme med anbefalinger til en globaliseringsstrategi. Et af fokuspunkterne i strategien er uddannelse, hvor regeringen fremsætter ønske om at styrke elevernes digitale kompetencer, herunder at disse skal testes til eksamen. Resultatet bliver, at der i samfundsfag nedsættes en parallel it-opgavekommission, som skal udarbejde forslag til opgaver, der kan honorere regeringens ønsker. Bl.a. er det et ønske, at eleverne skal bruge internettet til besvarelse af eksamensopgaverne. De første it-opgaver i samfundsfag afprøves ved studentereksamen 2011.

Opsamlende fører reformen i 2005 til opgavesæt i samfundsfag med en ny struktur på opgavesættet (fællesdel og valgfrie delopgaver), gruppeforberedelse, krav om anvendelse af matematiske værktøjer og nye opgavetyper (argumentér, opstil hypoteser, opstil en model, angiv og dokumentér, beregn og notat), samtidig med de tidligere typer (hvad kan der udledes, undersøg, sammenlign, og diskutér) fastholdes. Hertil kommer politisk ønske om i højere grad at teste elevernes digitale kompetencer. Det kan tilføjes, at læreplanen i samfundsfag giver ret vide rammer for de skriftlige opgaver i samfundsfag til studentereksamen. Her nævnes alene den tidsmæssige ramme (seks timer) og muligheden for gruppeforberedelse. Læreplanen nævner intet om opgavetyper. Hvordan rammerne udfyldes, er så op til fagkonsulent og opgavekommission i vejledningen til samfundsfag på A-niveau. Omvendt må der være en sammenhæng mellem de faglige mål og kernestoffet og opgavetyperne.

Især krav om brug af matematiske værktøjer giver anledning til nogen uro, da det var nyt for mange lærere, hvorfor der også blev iværksat et større efteruddannelsesprogram. Samtidig blev der fra lærerside stillet kritiske spørgsmål ved behovet for de mange forskellige opgavetyper, som yderligere pressede lærerne rent tidsmæssigt.

Reformen 2017

Ved reformen i 2017, hvor der generelt blev lagt større vægt på innovative kompetencer, blev læreplanen for Samfundsfag A ændret til den nuværende læreplan. En række af ændringerne har haft betydning for den skriftlige prøve helt frem til i dag.

I formålsparagraffen for faget nævnes ud over *studiekompetence* også *almendannelse* og *innovative kompetencer* eksplicit i fagets formål. ”Elevernes innovative kompetencer skal fremmes således, at eleverne med brug af faget lærer at tænke løsningsorienteret i forhold til virkelighedsnære samfundsmæssige problemer.”

I de faglige mål tilføjes, at eleverne skal kunne

- diskutere foreliggende og *egne* løsninger på aktuelle problemstillinger
- behandle problemstillinger i *samspil* med andre fag
- forholde sig kritisk til *forskelligartet materiale*
- påvise sammenhænge ved hjælp af egne beregninger, tabeller, diagrammer og modeller med brug af *digitale hjælpemidler*

I kernestoffet indføres *statistisk usikkerhed* i stedet for mål for signifikant forskel (chi2test). Det skyldes, at der sker en tilsvarende ændring i matematik B, som samfundsfag A ifølge læreplanerne skal have et samspil med.

Rammerne for den skriftlige prøve ændres til kun 40 minutter til gruppeforberedelse ud fra prøvens spørgsmål uden bilag og 20 minutter mere til besvarelse af skriftlig prøve.

Ændringerne i læreplanen giver anledning til ændring af den skriftlig prøve, opgavetyperne og den skriftlige vejledning til eleverne. Det sker efter mange grundige drøftelser mellem fagkonsulent, opgavekommission og lærerne på en lang række møder landet over.

Ændringerne kan sammenfattes til

- Antallet af opgavetyper reduceres *fra ti til seks*. Det sker ikke mindst efter lærernes kritik af, at eleverne skal lære for mange opgavetyper. Opgavetyperne argumentér, opstil en model, beregn og angiv og dokumentér udgår. ”Notat” fastholdes, da det indeholder en løsningsorienteret tilgang.

- ”Undersøgelse” kan ud over kvantitative data også indeholde kvalitative data og krav om en vurdering af de *metodiske* styrker og svagheder ved disse data. Metode udgør en væsentlig del af fagets faglige mål.
- Bearbejdning af tal skal kunne udføres i *regneark* med hensyn til lineær regression, indekstal og procenttal, og de beregnede tal skal som hidtil kunne tolkes. Statistisk usikkerhed (konfidensintervaller) skal kunne beregnes og tolkes.
- Et bilag kan være et kort *videoklip*.
- Alle opgaver stilles *digitalt*, men der er ikke mulighed for adgang til internettet.

Kravene i opgavetyperne ved den skriftlige prøve peger ud mod elevens kompetencer som samfundsborger (almendannelse), studerende (studiekompetence) og på arbejdsmarkedet (innovative kompetencer). Det sker i opgaver ved

- sammenligning af synspunkter og argumenter i forskellige tekster
- anvendelse af begreber og teorier til at forstå sammenhænge og karakterisere og diskutere synspunkter
- undersøgelse inkl. bearbejdning og fortolkning af statistisk materiale
- metodisk vurdering af forskellige typer data
- skrive et notat med løsningsmuligheder.

Lærernes opfattelse af den skriftlige prøve

I rapporten omhandlende Undersøgelse af Samfundsfagslærere på Ungdomsuddannelserne 2024 fylder kommentarer med holdninger til den skriftlige dimension, herunder den skriftlige prøve til studentereksamen, en del. F.eks. anfører 45 % af respondenterne, at den skriftlige dimension er en udfordring. Hvori udfordringen består, uddybes i de kvalitative svar:

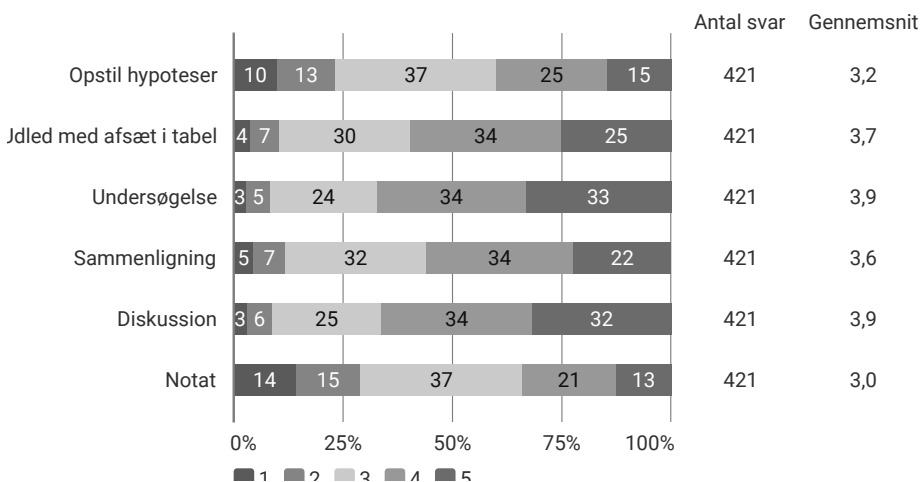
- Fokus på skriftlige opgaver går ud over kreativitet og faglig fordybelse.
- Skriftlige genrer er for mange og for komplekse.
- Skriftlige opgaver er tidskrævende og demotiverende for eleverne.
- AI er en udfordring for skriftlig eksamen og rettetarbejde.
- Skriftlig eksamen er for styrende og kompliceret.

Nu findes der desværre ikke tidligere undersøgelser at sammenligne med, men på baggrund af usystematiske observationer af debatten på Facebook, indlæg på diverse kurser og regionalmøder og kommentarer fra skriftlige censorer er der ikke tvivl om, at der hos lærerne er en optagethed af de skriftlige opgaver og især den skriftlige prøve. En optagethed, som altid har været der, men hvor fokus er skiftet fra, hvilke faglige områder de skriftlige opgaver til studentereksamen omhandlede til selve genrerne (opgavetyperne). Dette til trods for, at der i 2017 som sagt skete en slankning i antallet af genrer fra ti til seks.

Helt overordnet viser undersøgelsen (se figuren nedenfor) en høj gennemsnitlig tilfredshed med opgavetyperne. Alle opgavetyper vurderes positivt med undersøgelse og diskussion, som topscorere (3,9), mens notat (3,0) og opstil hypoteser (3,2) vurderes lavere. Ikke den store spredning.

De kvalitative kommentarer er forsøgt systematiseret omkring følgende hovedpunkter:

1. Det skriftlige fylder for meget undervisningen.
2. Antallet af genrer/opgavetyper.
3. Den skriftlige prøve er for styrende for undervisningen.
4. Formkravene er for rigide (spændetrøjen).
5. Det studieforberedende.
6. Der ønskes nye skriftlighedsformer.

Figur 64 på side 71. Vurdering af de skriftlige på en skala fra 1 til 5.

Inden disse punkter behandles, vil det være relevant kort at skitsere principperne for karaktergivning i stx. På samfundsfag A-niveau skal der gives en årskaracter i både skriftlig og mundtlig samfundsfag. Endvidere gives der en eksamenskaracter, hvis skriftlig og/eller mundtlig samfundsfag udtrækkes som eksamensfag. Bedømmelsen af både års- og eksamenskaracterer sker på baggrund af Bekendtgørelse om karacterskala og anden bedømmelse (2007).

§ 13. Bedømmelse af præstationer og standpunkter skal ske på grundlag af de faglige mål, der er opstillet for det pågældende fag eller flerfaglige forløb (absolut karaktergivning). Præstationen og standpunktet skal bedømmes ud fra såvel fagets eller forløbets formål som undervisningens beskrevne indhold. Der må ikke tilstræbes nogen bestemt fordeling af karaktererne (relativ karaktergivning).

Bedømmelsen af den skriftlige prøve er groft sagt en sortering af eleverne efter deres præstationer i forhold til de faglige mål i læreplanen. Bedømmelsen skal være saglig og leve op til krav om validitet og reliabilitet. Endelig er der elevernes retssikkerhed, som bl.a. går ud på, at det i opgaveformuleringen skal være tydeligt for eleverne, hvilke krav de skal leve op til. Nu til kommentarerne.

Ad.1 Det skriftlige fylder for meget i undervisningen:

”Særligt den skriftlige dimension fylder meget og er demotiverende for eleverne, da der går meget tid med at forstå rammer og krav til genrer frem for fagligt indhold i opgaverne” og ”Den skriftlige dimension fylder uforholdsmæssigt meget – tid som kunne bruges bedre.”

Eleverne skal have en individuel årskaracter i skriftlig samfundsfag. Denne har samme vægt som den mundtlige årskaracter. Derfor vil den skriftlige dimension fylde meget – i princippet det samme som den mundtlige karakter. Bedømmelse af skriftligt arbejde danner grundlaget for årskaracteren. Skriftligt arbejde behøves ikke kun at være indsnævret til opgaver, der er helt parallelle til studentereksamensopgaverne, men kan også være projektrapporter og gruppebesvarelser, som kan være mere motiverende. Samtidig skal eleverne trænes til den skriftlige prøve. Det gælder alle fag med en skriftlig eksamen. Se også punkt 3 omkring rammer og krav.

Ad. 2. Antallet af genrer/opgavetyper:

”Er det, at de kan en masse begreber, eller at de kan genrerne, eller at de bliver gode skrivere? Jeg synes ikke, det er, at de er gode skrivere. Nej. Det synes jeg virkelig ikke, det er. Nej, de bliver mere sådan ... nogle instrumentelle skrivere” og ”Jamen, det er sådan lidt i forlængelse af det, tænker jeg. Jeg synes også, at der er måske lidt trængsel, altså genretrængsel. Der er jo blevet slanket i vores opgavetyper eller genretyper, men jeg tror stadigvæk, at man med fordel kunne slanke det endnu mere ... og så stadigvæk prøve vores elever i det, vi synes er fagets kernestof, begrebsanvendelse, det at overskue noget tabelmateriale ... Det synes jeg godt, man kunne gøre på færre opgavetyper, og så kunne man nå at træne det mere i dybden og gøre dem mere sikre.”

Opfyldelse af de faglige mål er det, der skal testes ved prøverne i samfundsfag, herunder den skriftlige prøve. Hovedideen med de skriftlige opgaver er at demonstrere opfyldelse af de faglige mål ved at anvende begreber, teorier og metoder fra kernestoffet på et ukendt bilagsmateriale under en tidsmæssig ramme. Formålet med småopgaverne i den obligatoriske fællesdel er at give en enkel start på den skriftlige prøve og at afprøve grundlæggende samfundsfaglige færdigheder på et mindre og afgrænset materiale. Samtidig muliggør det daglige arbejde på klassen med småopgaverne på kort tid at træne grundlæggende samfundsfaglige kompetencer. Der er samtidig en progression fra fællesdelens småopgaver til de valgfrie delopgaver ved, at besvarelse af delopgaverne kræver, at eksaminanden kan overskue og kombinere et større bilagsmateriale. Med sammensætningen af de forskellige opgavetyper tilstræbes en vifte af opgavetyper, som tilsammen muliggør en bedømmelse af, hvorvidt en besvarelse ud fra en helhedsbedømmelse opfylder de faglige mål. Sagen er dog ikke så enkel, at der er en en-til-en-relation mellem den enkelte opgavetype og så et bestemt fagligt mål. En besvarelse af en bestemt opgavetype vil kunne anvendes til at bedømme opfyldelse af en flerhed af faglige mål.

Der er mange faglige mål for undervisningen i samfundsfag på A-niveau. Som det anføres i undersøgelsen, mener flere lærere, at der er for mange faglige mål.

Ad. 3. Den skriftlige prøve er for styrende for undervisningen:

”Jeg tror, når folk siger det der med tidspres, så tror jeg også, fordi det bliver jo lidt teaching to the test ... Fordi vi skal nå det og det og det, fordi det bliver der stillet opgaver i. Så der skal de kunne de der genrer og det faglige, og det skal dække de fire discipliner, og man skal kunne noget metodisk og så videre. Så det styrer meget undervisning, det gør det ... men så bliver det også bare meget instrumentelt ... Vi får ikke sådan originale skrivere.”

Selvfølgelig skal undervisningen også været rettet mod den skriftlige prøve, herunder behandling af kernestoffet og træning af opgavetyperne. Det gælder i alle fag med en skriftlig prøve. Alt andet vil være meningsløst. Som skriftlig censor kan man nogle gange sidde med en snigende følelse af, at holdet, hvis opgaver man bedømmer, ikke har arbejdet med alle opgavetyperne eller behandlet kernestoffet grundigt.

Men forhåbentlig er det ikke alene den skriftlige prøve, der er styrende. Det er de faglige mål, som mere generelt skal være styrende for undervisningens tilrettelæggelse og indhold, ligesom der (heldigvis) ikke er vandtætte skotter mellem det mundtlige og det skriftlige. De to formidlingsformer understøtter i den grad hinanden.

Ad. 4. Formkravene er for rigide (spændetrojen):

”Jeg synes de der train-the-monkeys-kategorier, altså hypotesen og regressionen ... Det er jo et spørgsmål om at lave en template til dem, som de skal udfylde. De skal lære at skrive nogle formuleringer, og så skal de kunne aflæse noget, og så skrive det ind i en template ... Og det forstår jeg ikke, hvorfor jeg skal bruge tid på” og ”Særligt din skriftlige dimension fylder meget og er demotiverende for eleverne, da der går meget tid med at forstå rammer og krav til genre frem for fagligt indhold i opgaverne.”

”Jeg oplever skriftlighed på samf A som ekstremt styret af den måde, eksamensopgaven skrues sammen på. Som samf A lærer står man i et meget konkret valg ift., hvor 'teaching for the test'-agtigt man vil tilrettelægge sin undervisning. Vil man arbejde med at udvikle elevernes egen skriftlige stemme, eller vil man forberede dem på den relativt snævre deduktive genreforståelse, der ligger til grund for den skriftlige eksamen? Jeg kunne

godt ønske mig en nytænkning af den meget kageopskrift-rettede forståelse af god samfundsfaglig skriftlighed, der ligger til grund for, hvordan man skruer den skriftlige eksamen sammen.”

De forskellige opgavetyper, herunder kravene, er klart præciseret i fagkonsulentens notat om Opgavetyper i samfundsfag. Fra reformen i 2005 til 2024 er kravene i opgaveformuleringerne blevet præciseret til mere stilladsering for at tydeliggøre, hvilke krav eleverne skal leve op til. Altså med flere faglige opbindinger i selve opgaveformuleringerne. Sammenlign f.eks.:

Sygeeksamen. August 2008.

Delopgave A: Fedme – et samfundsproblem?

2. Undersøg, hvad der af materialet i bilag A1 kan udledes om fedme i Danmark.

3. Diskutér, hvorvidt det er muligt at mindske fedmeproblemet med økonomiske og politiske midler.

Besvarelsen skal tage udgangspunkt i bilag A2.

Ordinær eksamen 31. maj 2018

Delopgave B: Det gode liv?

2. Undersøg, hvad der af bilag B1 kan udledes om danskernes holdning til betydningen af et godt og sundt liv, og i hvilket omfang danskerne ønsker politisk regulering på området.

Undersøgelsen skal understøttes af relevante beregninger, og du skal anvende viden om ideologier.

3. Du er politisk rådgiver for Socialdemokratiets formand Mette Frederiksen.

Skriv et notat til Mette Frederiksen, der sætter hende i stand til at argumentere imod de synspunkter vedrørende statens ansvar for borgernes sundhed, der kommer til udtryk i bilag B2 og B3.

Du skal anvende viden om velfærdsprincipper, herunder stat, marked og civilsamfund.

Opgaven fra 2018 er klart et fremskridt, hvad angår eksaminandernes retssikkerhed ved, at der stilles præcise krav til besvarelsen, herunder hvilket kernestof fra læreplanen der skal anvendes. I opgaven fra 2008 fremgår det ikke, at der skal an-

vendes kernestof i besvarelsen. Det blev implicit forventet, men det fremgik ikke af opgaveformuleringen. Desuden skulle eleven selv afkode eller gætte, hvilket kernestof der skal anvendes. De mere præcise krav gør, at eleven ikke kan være i tvivl om, hvilket kernestof der skal anvendes, og medvirker også til, at bedømmelsen bliver mere sikker og ensartet.

De faglige opbindinger i form af krav om anvendelse af kernestof blev indført gradvist i opgaveformuleringerne fra 2011. I starten forekom de i enkelte opgaveformuleringer og blev efterhånden gældende i stort set alle opgavetyper. Der var løbende tilslutning blandt lærerne og ikke mindst censorerne til, at de faglige opbindinger gjorde kravene til opgaverne mere tydelige for både elever og censorer. Det blev desuden lettere for lærerne at vejlede eleverne om, hvad der kræves i de stillede opgaver.

Vi anser disse faglige opbindinger med hensyn til anvendelse af kernestof for at have slebet diamanten i fagets kronjuvel.

De mere præcise krav kan opleves som en spændetrøje, hvor originalitet og selvstændighed ryger ud med badevandet. Men hverken originalitet eller selvstændighed indgår i karakterbeskrivelserne for 7-trinsskalaen, som det var tilfældet med 13-skalaen. Desuden medvirker de præcise krav til at bedømmelsen af hjemmeopgaver bliver mere gennemskuelig for eleverne. Kravene har således også en styrende funktion. Det betyder naturligvis ikke, at originalitet og selvstændighed ikke kan belønnes. Det fremgår også af rettevejledningerne (Retningslinje for censur) til censorerne, hvor det anføres: ”Retningslinjerne er vejledende og bør ikke benyttes for håndfast ved vurderingen af den enkelte besvarelse, der altid skal vurderes som en helhed. Der kan tænkes besvarelser, der går på tværs af den skitserede systematik, og man kan forestille sig besvarelser, der mangler ét eller flere af de aspekter, der her omtales - men som alligevel må bedømmes som fremragende.” Desuden muliggør især notatet mere selvstændige besvarelser, hvilket også fremgår af rettevejledningerne: ”Notatgenren giver mulighed for at udtrykke sig mere kreativt, hvorfor den fremragende besvarelse kan udformes på forskellige vis.”

Et andet eksempel:

Delopgave B: Unge og uddannelse

2. Undersøg, hvad der af materialet i bilag B1 (figur 1, figur 2, figur 3 og figur 4) og B2 kan udledes om den sociale baggrunds betydning for unges uddannelse i Danmark.

Du skal vurdere metodiske styrker og svagheder ved anvendelsen af bilag B1 og B2 til at undersøge den sociale baggrunds betydning for unges uddannelse i Danmark.

Opgaveformuleringen fra 21. maj 2021 kan forekomme voldsom ved, at viden om metode indgår som krav i opgaveformuleringen. Men metode er jo også et centralt kernestof, som i en længere periode overhovedet ikke indgik i opgaveformulieringerne, hvilket må siges at være en væsentlig mangel.

En anden diskussion er, om genrekravene til opgaverne i ”Opgavetyper i samfundsfag” er for komplekse. Her kan kritikken imødekommes ved at reducere i kompleksiteten, hvilket fagkonsulenten og opgavekommissionen har arbejdet med i en række forsøgsopgaver jf. konklusionen nedenfor.

Ad. 5. Det studieforberevende.

”Ja, der vil jeg selv sige, at når vi starter med at tale om det studieforberevende, så mener jeg jo ... at den skriftlige eksamen er en meget vigtig del af det studieforberevende. De lærer at formulere sig på skrift, det er helt afgørende.”

”Og der synes jeg måske, at der er det vigtige, det er det metodiske i faget. At tænke ja, metodisk, teoretisk i forhold til den verden, der er. Også det at kunne formulere sig på den rigtige måde, så at sige, som det er skriftligt, er altså også en vigtig ting at kunne.”

”Jeg kan godt lide at undervise det skriftlige samfundsfag. Og så kan det godt være, at der er nogle af genrerne, der er fjollede. Men jeg synes faktisk, at det er rigtig vigtigt i forhold til det studieforberevende. Ikke kun smalt i forhold til at læse samfundsfag eller statskundskab, men jeg tror faktisk bredere ...”

Ad. 6. Ønske om nye skriftlighedsformer:

”Og det kunne godt tænkes helt anderledes, også i forhold til AI og nye skriftlighedsformer. Hvorfor kan vi ikke få lov at gøre det selv? Så kan vi evt. lave én eksamensform, både med en skriftlighed og et mundtligt produkt. Det vil da være 100 gange federe. Jeg tror ... du finder rigtig mange, der vil være glade for, at man havde den tiltro til, at vi kunne det.”

I kommentaren efterlyses muligheden for, at opgaver udarbejdes og stilles decentralt på den enkelte skole. Som opgaverne til den skriftlige prøve stilles nu, er opgavekommissionen i samarbejde med fagkonsulenten garant for, at opgaverne gennem en ret omhyggelig proces lever op til kvalitetskrav, ligesom den landsdækkende prøve og bedømmelse af to fremmede censorer sikrer, at en forvaltningsretlig lighedsmålsætning opfyldes. Hermed betvivles ikke den faglige grundighed på den enkelte skole, men ønsket om decentralt stillede opgaver må rejse spørgsmålet, om der er tilstrækkelige ressourcer på den enkelte skole til at sikre kvaliteten i et opgavesæt. Desuden sikrer den centralt stillede opgave en lighedsmålsætning ved, at alle eksaminander får den samme opgave.

Konklusion og forsøg med opgavetyperne

De seks gældende opgavetyper tester faglige mål i samfundsfag. Der er overordnet tilslutning til de enkelte opgavetyper, men der er kritik af, at der er for mange opgavetyper og for rigide formkrav, som gør, at forberedelsen til den skriftlige prøve fylder for meget i undervisningen, og den skriftlige prøve opleves som en spændetrøje.

Antallet af opgavetyper og formkravene i opgaveformulieringerne og vejledning til opgavetyperne kan diskuteres og justeres.

Fagkonsulent og opgavekommission har i nogle forsøgsopgaver (Fstx-SAM/A-01022025) givet eksempler på, hvordan man kan reducere kompleksiteten i opgaverne.

I forsøgsopgaverne afprøves en ny opgavetype, Forklar i varianterne, Forklar den sammenhæng ..., Forklar hvorfor ... og Forklar, hvad tabel 1 viser ... Hvad kan der udledes, og Opstil hypoteser er fortsat med blandt forsøgsopgaverne.

Undersøg, Sammenlign og Diskuter er med blandt eksemplerne i forsøgsopgaverne, men ikke Notat. I Sammenlign skal der kun sammenlignes to bilag, og i Undersøg er tilføjet formuleringen Du skal forklare mønstre i materialet ...

Der er fortsat krav om, hvilket kernestof der skal anvendes til besvarelse af opgaven. Der er angivet anslået tid og et maksimalt antal ord til hver opgave.

Spændetrøjen kan løsnes, men vi anser fortsat den skriftlige dimension med centralt stillede opgaver og bedømmelse af to fremmede censorer for at være fagets kronjuvel. Den skal fastholdes, men samtidig justeres under indtryk af den faglige debat, som foregår, og opfange de udfordringer, som f.eks. AI giver.

Den skriftlige dimension har jo ikke i sig selv været problematiseret, så det vil være mere relevant at argumentere for, at den centralt stillede opgave er fortsat en fagets kronjuveler og at den skal fastholdes – selv den skal slibes lidt til fra tid til anden.

Litteratur

- Undervisningsministeriet. (1999). *Udviklingsprogrammet for fremtidens ungdomsuddannelser*. <https://static.uvm.dk/Publikationer/1999/ungdom/hel.htm>
- Undervisningsministeriet. (2017). *Samfundsfag A – stx: Læreplan med faglige mål*.
- Undervisningsministeriet. (2022). *Opgavetyper i samfundsfag: Version 3*. <https://emu.dk/stx/samfundsfag/proever-og-eksamen/opgavetyper-i-skriftlig-samfundsfag-version-3>